

Batı Türkistan Bölgesinden Bir Hicretnâme Örneği

Zeliha Dilek Keçeciler¹

Öz

19. ve 20. yüzyıl Doğu Türkleri açısından bir varoluş mücadelesi ile geçmiştir. Dönemin Rus yönetimi içinde diğer toplulukların dinî ve millî değerlerini asimile etmeyi tercih eden unsurlar yer almıştır. Halkların maruz kaldıkları bu sindirme politikasından pek çok aydın, yazar ve sanatçı da kendi paylarına düşeni almış, ya sürgün edilerek ya ağır hapis cezaları alarak ya da infaz edilerek dönem zulümlerine maruz kalmışlardır. Metnimizin müellifi Şadi Töre Cihangiroğlu (ö. 1933) da kendisini İslâm'ı ve Hz. Peygamber'i anlatmaya adanmış, ömrü boyunca sayısız dinî temalı eser vermiş, en sonunda da sürgün haldeyken vefat etmiştir. Çalışmada Türkistan'da zorlu şartlar altında yaşayan bir edîbin insanlara Peygamberlerini öğretmek kaygısı ve telaşı ile kaleme aldığı Nazm-ı Siyer-i Şerîf adlı eserinde yer alan "Hicret" bölümü işlenmeye gayret edilecektir. Giriş ile beraber dört bölümden oluşan makalemizde "Hicretnâme" -esas metinde geçtiği hali ile ayrı başlıklarda ve dördlük numaraları ile- önce Türkiye Türkçesi ile anlatılacaktır. Ardından da metin transkripsiyonlu olarak aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Siyer, Hicretnâme, Doğu Türkçesi, Şadi Töre Cihangiroğlu

Keçeciler, Zeliha Dilek. "Batı Türkistan Bölgesinden Bir Hicretnâme Örneği". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 9/1 (Mart 2025), 151-179. <https://doi.org/10.32711/tiad.1479624>

Geliş Tarihi	08.05.2024
Kabul Tarihi	26.02.2025
Yayın Tarihi	28.03.2025
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Konya, Türkiye, zekececi@gmail.com, ORCID:0000-0001-6755-3839

An Example of Hijra-nâme from the West Turkistan Region

Zeliha Dilek Keçeciler¹

Abstract

The 19th and 20th centuries were a struggle for existence for the Eastern Turks. The Russian administration of the period included elements who preferred to assimilate the religious and national values of other communities. Many intellectuals, writers and artists also had their share of this policy of intimidation, and were subjected to the persecution of the period, either through exile, heavy prison sentences or execution. The author of our text, Shadi Töre Cihangiroğlu (d. 1933), devoted himself to explaining Islam and the Prophet Muhammad, wrote numerous religious-themed works throughout his life, and eventually died in exile. In this study, the “Hijra” chapter in his work titled *Nazm-ı Siyer-i Şerîf*, which was written by a literary writer living under difficult conditions in Turkistan with the concern and haste to teach people about their Prophet, will be tried to be studied. In our article, which consists of four parts together with the introduction, “Hicretnâme” -as it appears in the original text, under separate headings and with quatrain numbers- will first be explained in Turkish. Then the text will be transcribed.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Star, Hijretname, Eastern Turkish, Shadi Zhangiruly

Keçeciler, Zeliha Dilek. “An Example of Hijra-nâme from the West Turkistan Region”. *Türkiye Journal of Theological Studies*, 9/1 (Mart 2025), 151-179. <https://doi.org/10.32711/tiad.1479624>

Date of Submission	08.05.2024
Date of Acceptance	26.02.2025
Date of Publication	28.03.2025
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr., Presidency of Religious Affairs, Konya, Türkiye, zekececiler@gmail.com, ORCID:0000-0001-6755-3839

Giriş

Din, insan ve toplum yaşamında kültür, medeniyet, sosyoloji, psikoloji, sanat anlayışı ve genel hayat tarzı gibi pek çok unsur için belirleyici bir olgudur. Türkler de İslâm ile tanıştıktan sonra inanç ve düşünce dünyalarını yansıtabilecekleri her sahada, samimi bir şekilde bağlandıkları dinlerini anlatmaya çalışmışlardır. Bu ifade alanlarının en güçlüsü de kuşkusuz dil ile yapılan anlatımlardır.

Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve özlem de onunla ilgili pek çok tür ile bazen müstakil, bazen de bir şairin divanında ayrı bir bölüm olarak konu edilir. Bu türler, Hz. Peygamber'e övgüyü ve sevgiyi içeren na'atler; hayatının genel hatları ile anlatıldığı siyerler; doğumu öncesinde, esnasında ve sonrasında meydana gelen olayların anlatıldığı mevlidler; Mekke'den Medîne'ye hicretinin anlatıldığı hicretnâmeler; Mi'rac hadisesinin anlatıldığı mi'racnâmeler; isimlerinin övülerek anlatıldığı esmâ-ı nebîler; fiziksel ve ahlâkî özelliklerinin anlatıldığı hilyeler; katıldığı savaşların anlatıldığı gazavât-ı resûller gibi pek çok başlık altında karşımıza çıkar.

Çalışmada Hz. Peygamber'in hicretinin Şadi Töre Cihangiroğlu'nun (ö. 1933) *Nazm-ı Siyer-i Şerîf* adlı eserinde "Resûl-i Hudânî Medînege Barğanları (Allah Resûlü'nün Medîne'ye Gidişi)" başlığı ile hikâye ettiği hali değerlendirilmeye gayret edilmiştir.

Öncelikle tarihî önemi ile de dikkat çeken "Hicret" hadisesi ve konu üzerine yazılmış olan bazı Hicretü'n-nebîlere değinilmiş, ardından müellif Şadi Töre Cihangiroğlu ve eseri "*Nazm-ı Siyer-i Nebî*" hakkında bilgi verilmiş, son olarak da Hicretnâme özellikleri ve bölümleri ile aktarılmıştır.

Yazıldığı sırada "*Nazm-ı Siyer-i Nebî*" içinde yer alan Hicretnâme, Rusya hegemonyasında kendi benliğini korumaya ve yaşamaya çalışan, bu dönemde zorunlu veya gönüllü göçler yapmak mecburiyetinde kalan Kazak Türkleri'ne kendi peygamberlerinin yaşadığı benzer olayları hatırlatarak motivasyon sağlamıştır. Makalede Doğu Türkçesinden bir örneğe bu minvalde odaklanmak amaçlanmıştır.

1. Hicret ve Türk Edebiyatından Hicretnâme Örnekleri

1.1. Hicret

"Hecr" masdarı sözlükte³ "göçmek, terketmek, ilgisini kesmek, bırakmak" anlamlarına gelirken, kelimeden isimleşen "Hicret" sözcüğü "kişinin herhangi bir şeyden bedenen, lisanen ve kalben uzaklaşması" anlamını kazanır.

Tasavvuf diline göre ise bir müridin manevî eğitimini almaya başlayan müridin kötü olan ne varsa ondan kurtulup iyilikler elde etmesi, güzel ahlak sahibi olması sürecinin adıdır. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre nefis terbiyesi ya da seyr u sülûk yani mertebeler aşip Hakk'a ulaşmak da hicrettir.⁴

³ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), "Hicret", 935.

⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1991), "Hicret", 225.

İstilahî olarak “küfürden, kötülüklerden uzaklaşma” anlamlarını karşılayan kelime⁵ bu hali ile bir yerin terkedilerek başka bir yere göç edilmesi” manası ile özelleşerek Hz. Peygamber’in ve müslümanların Mekke’den Medîne’ye göçünü karşılamıştır.

Burada tarihî açıdan Hicret’in gerçekleşme sürecine biraz değinmek faydalı olacaktır. Mekkelilerin Müslümanlara taciz ve saldırılarını artırmaları sonucu Hz. Peygamber’in izni ile Habeşistan’a bir göç yapılmıştı. Bu süreçte Medîne’de de müslüman olanların sayısı artmış ve bir grup müslüman Mekke’ye gelmiştir. Peygamber bu kişilerle görüşür ve onlardan bir hicret neticesinde muhacirleri koruyup kollayacaklarına dair söz alır. Süreç içinde Hz. Peygamberin de hicret edeceğini haber alan müşrikler Dârü’n-Nedve adlı yerde toplanırlar. Kesin çözüm için her kabileden bir genç seçip Hz. Peygamber’i öldürmeyi, böylece düşman kazanmadan suçu paylaşmayı kararlaştırırlar. Cebrâil (a.s.) durumu Hz. Peygamber’e bildirir. Allah rasûlü Hz. Ebu Bekir’e gider, birlikte hicret edeceklerini söyler ve plan yaparlar. Üzerindeki emanetleri Hz. Ali’ye bırakır ve yola çıkarlar. Mekke’nin güneybatısında yer alan Sevr dağında bir mağaraya sığınır. Müşriklerden onları arayan bir grup mağaraya kadar izleri takip ederek gelir. Cenâb-ı Allah’ın koruması ile müşrikler içeri bakmadan geri dönüp giderler. Üç günün sonunda ikisine kılavuzluk eden Abdulah b. Uraykıt ve Hz. Ebu Bekir’in azatlı kölesi Âmir b. Führeyre de gruba katılırlar. Mağaradan çıkarlar, yola düşerler. Bilinen işlek yolların dışında bir yolu kullanarak hareket ederler. Rabîu’l-evvel ayının 12. günü Kûba’ya varan kabile burada on dört gün kadar kalır. İlk mescid Kûba’da inşa edilmiştir. Devamında Ranûna vadisinde ilk Cuma namazı kılınmıştır. Hz. Peygamber Medîne’ye ulaştığında kendisini misafir etmek isteyenleri kırmamak için devesi Kasvâ’yı serbest bırakır, çöktüğü yere en yakın kişide misafir olacağını söyler. Deve boş bir arsaya çöker. Bu bölgeye Hz. Peygamber ve eşlerinin kalacağı odalar ile beraber Mescid-i Nebevî yapılıma sürecinde yedi ay kadar en yakınında bulunan Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin evinde misafir olur.

Aslında gerçekliği şüpheli olan⁶ ve kimi edebî eserlerde kısmen değiştirilmiş olsa da Hicret sürecinde gerçekleşen; mağaranın girişine ağ yapan örümcek ve yumurtlayan güvercin, yolda Süraka b. Malik ve Büreyde b. Husayb ile karşılaşmak, Hz. Ali’nin Peygamber’in yerine yatması, Hz. Peygamber’in Ümmü Ma’bed’in zayıf geçişinden çokça süt sağması, ilk mescidin yapılması, ilk Cuma Namazı gibi hususlar Hicretnâmelerde işlenen temel konulardandır.

Safer ayının 26. günü başlayan “Hicret” Rabîu’l-evvel ayının 12. günü tamamlanmıştır. Bu esnada Hz. Peygamber 53 yaşındadır.⁷

1.2. Türk Edebiyatından Hicretnâme Örnekleri

Hz. Peygamber’in hicreti Türk İslâm Edebiyatında hem tarihî önemine binâen, hem dönem edebî geleneklerinin bir gereği olarak, hem de gönülden bağlı oldukları Peygamberlerinin yaşadıklarını anbean konuşmak, anlamak ve anlatmak isteyen sanatçılar tarafından işlenen başlıca konulardan biri olmuştur. Bu seçim çoğunlukla

⁵ Ahmet Önkal, “Hicret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/458-462.

⁶ Detaylı bilgi için bkz. İbn Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, çev. Mehmet Beşir Eryarsoy (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 3/228-229. İbn Kesîr *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017), 3/219.

⁷ Ekrem Ziya Umerî, *Sahih Rivayetlere Göre Hz. Peygamber’in Hayatı* (İstanbul: Beka Yayınları, 2017), 193.

mesnevilerin başlangıcında, divanlarda na'flerde ve siyer türü eserlerde şairin edebî kabiliyeti tercihi ve üslûbu doğrultusunda bir bölüm olarak, bazen de başlı başına müstakil bir "Hicret" konusu olarak gerçekleştirilmiştir.

Bilinen ilk müstakil Hicretnâme te'lîf tarihi belli olmamakla beraber Süleyman Nahîfî'ye (1151-1738) aittir. *Hicretü'n-Nebî* adlı 788 beyitlik bu mesnevî klasik mesnevî usulüne uygun olarak besmele, hamdele, tevhid ve na't bölümleri ile başlar. "müfteilün müfteilün fâilün" kalıbı ile yazılmıştır. Girişte Hz. Peygamber'in doğumu, çocukluğu, Hz. Hatice ile evliliği, mi'râc ve peygamberlik verilmesi konu edilir. 162. beyit ile "Hicret" başlar. Arada ayrı bir bölüm şeklinde Peygamber'in hilyesi yer almaktadır. Dini ve tarihi bir içeriği olması ile birlikte edebî sanatlar da ustalıkla kullanılmıştır.⁸

En eski siyer olarak bildiğimiz Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in (14. yy.) beş ciltlik manzum-mensur olarak kaleme aldığı *Tercümetü'd-Darîr* adlı eserinin üçüncü cildinde hicret konusu geçmektedir. Müellif eserini Vâkîdî, İbn Hişam gibi tarihçilerin eserlerine dayanarak vücuda getirmiştir.⁹ Eserde Hicret hadisesi kısmen manzumelerle desteklenerek mensur şekilde kaleme alınmıştır.

Yazıcıoğlu Mehmed *Megâribü'z-zamân*¹⁰ adlı Arapça eserinde bulunan Peygamber ve sahabe ile ilgili bölümleri *Muhammediyye* adı ile Türkçe olarak yeniden yazmıştır. Eser 908 beyitin yer aldığı üç bölümden oluşur¹¹. Hz. Adem'den itibaren sırasıyla peygamberlerin öne çıkan özelliklerini anlattığı ikinci bölüm *Tertibü'enbiyâ* başlığı almıştır. Muhammed (s.a.v.) ile ilgili olarak doğumu ile başlayan anlatım annesi, dedesi, mi'râc, hicreti, savaşları yani sîreti vefatına kadar burada geçer.¹²

Edebiyatımızın en uzun Siyeri yaklaşık 33.000 beyitten oluşan Amasyalı Münîrî'ye ait *Siyer-i Nebî* adlı eserdir. Hicretname 3. ciltte yer alır, 1101 beyit içinde anlatılmıştır. Olaylar ayrıntılarıyla nazmedilmiş ve lirik bir dil kullanılmıştır.¹³

Asıl adı Muhammed olan 15. yy. şairi Velî'nin *Sîretü'n-Nebî* adlı eseri ise Türk Edebiyatının ikinci en uzun siyeridir. Hicretnâme 581 beyit hacindedir. Velî eserine Basralı Vâiz olarak bilinen Ebu'l-Hasan el- Bekrî'nin *Sîretü'n-Nebî* isimli eserinden

⁸ Amil Çelebioğlu, "Süleyman Nahîfî, Hicretü'n-Nebî", *Türklük Araştırmaları Dergisi* 2 (1986), 53.

⁹ Esra Egüz, *Erzurumlu Mustafa Darîr'in Sîretü'n-Nebî'sindeki Türkçe Manzumeler Metin-İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 816-853.

¹⁰ Mustafa İsmet Uzun, "Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/583-584.

¹¹ Nihat Öztoprak, "Türk Edebiyatında Manzum Siyerler", *Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, ed. Bilal Kemikli, Osman Çetin (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 70.

¹² Amil Çelebioğlu, *Muhammediyye* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996), 81-95.

¹³ Siyer dört öğrenci tarafından ciltler halinde paylaşılmış ve doktora tez konusu olarak çalışılmıştır; Ümran Ay, *Münîrî'nin (öl. 1521?) Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt 1 (İnceleme-Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007); Reyhan Çorak, *Münîrî'nin (öl. 1521?) Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt 2-3 (İnceleme-Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010); Mustafa Özkat, *Münîrî'nin (öl. 1521?) Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt 4-5 (İnceleme-Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011); Yılmaz Top, *Münîrî'nin (öl. 1521?) Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt 6-7 (İnceleme-Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011).

alıntılarda bulunmuştur. Bu eser ise uydurma ve hayal ürünü bilgilerle dolu, okunması yasaklanmış bir Siyerdir.

Tasavvufî şiirlerde Hicret, sefer mantığı ile “manevî hicret” şeklinde Allah’a yaklaşma yolculuğu olarak¹⁴ anlatılır. Çünkü mutasavvıflar hicreti “zahirî hicret”, yani göç etme manası ile ve -daha da fazlasıyla- Allah’a yaklaşmak için verilen nefis mücadelesi demek olan “bâtînî hicret” manası ile iki türlü kullanırlar.¹⁵ Burada Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın manevî hicretin sevgiliye kavuşmanın en önemli şartı olduğunu, bu yolculuğun istekle ve aşkla yapılması gerekliliğini, sonuçta ise sıkıntılarla dolu dünyadan huzur alemine geçişin gerçekleşeceği vurguları ile yazdığı şiirleri ön plana çıkar.

Mutasavvıf şairlerimizden Kâtib Fevzi Efendi *Şümûsü’s-safâ fi evsâfi’l-Mustafâ* isimli 900 beyitten oluşan ve Hz. Peygamber’in doğumundan başlayarak mu‘râcını, sıfatlarını, hilyesini anlattığı eserinin 207 beyitlik bir kısmını Hicret’e ayırmıştır. Eser “müslümanların kalplerini ve ruhlarını nurlandırmak amacıyla” yazılmıştır. “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâilün” kalıbı ile, anlaşılır ve sade bir dil kullanılarak vücuda getirilen didaktik bir eserdir.¹⁶

Edebiyatımızda Hicretnâme türünün Mevlid ve Mi‘racnâme kadar yaygın bir tür olmadığı, önceki çok sevilen eserlerin çoğaltılması sureti ile ihtiyacın karşılandığı görülmektedir. Burada en dikkat çeken eder de Süleyman Çelebi’ nin *Vesîletü’n-Necât* isimli Mevlîd’idir. Eser “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbı ile 768 beyit ve on altı bab şeklinde hazırlanmıştır. Sade bir Türkçe ve sanatkârane bir üslupla yazılan Mevlîd içinde Hicret konusunu da barındırır ve zamanını aşan bir edebî güce sahiptir.¹⁷

Geleneğimizden beslenen şairlerden Cumhuriyet sonrası dönemde yaşayanlar Hz. Peygamber’ i konu edindikleri eserlerinde hicreti de sıklıkla ele almışlardır.¹⁸ Mustafa Asım Köksal tarafından *Peygamberimiz; Aşkın Diliyle Hz. Muhammed’in Hayatı* ismi ile 2000 beyit halinde yazılan eser dokuz bölümden oluşur ve 1978 yılında basılmıştır. “Peygamberimizin Medîne’ye Hicreti” başlıklı bölüm 120 beyitten oluşmaktadır. Sade bir dil ve tasavvufî bir anlatım tercih edilmiştir.¹⁹ Bu çok özel çalışma 1983 yılında Pakistan Hükümeti tarafından Sîret Kitapları Milletlerarası Yarışması’nda birinciliğe layık görülmüştür.

Türk Edebiyatını bir bütün olarak değerlendirecek olursak tıpkı Osmanlı Coğrafyasındaki Batı Türkçesinde olduğu gibi Doğu Türkçesinde de farklı edebî eğilimler, akımlar ve anlayışlar görürüz. Çalışma konumuz olan *Nazm-ı Siyer-i Şerif* in yazarı şair Şâdi de işte bu topraklarda din bilincinin oluşması ve kalıcı bir şekilde yerleşmesi aşamasında en önemli katkıyı sağlayan, hikmetleri ile Allah ve Peygamber

¹⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Ferahu’r-Rûh Muhammediye Şerhi*, nşr. Mustafa Utku (Bursa: Uludağ Yayınları, 2000), 201.

¹⁵ Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü/Istilahât-ı İnsân-ı Kâmil*, ed. İhsan Kara (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), “Uzlet”, 784.

¹⁶ Ferdi Kiremitçi, “Türk İslam Edebiyatında Manzum Hicretnâmeler ve Mustafâ Fevzi b. Nu‘mân’ın “Hicret-i Habib-i Rabbü’l-Âlemîn” Başlıklı Mesnevisi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18/18 (2017), 351.

¹⁷ Necla Pekolcay “Mevlid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/485-486.

¹⁸ İsmail Çetişli, *Türk Şiirinde Hz. Peygamber (1860-2011)* (Ankara: AkŞçağ Yayınları, 2012), 634-636.

¹⁹ Asım Köksal, *Peygamberimiz; Aşkın Diliyle Hz. Muhammed’in Hayatı* (İstanbul: Sufi Kitap, 2010).

sevgisini İslâm ahlakı ile yetişmesini umduğu nesillere aşıl原因 Ahmet Yesevî ekolünden gelir.

2. Şâdi Töre Cihangiroğlu

Kazak hanedanının son hanı Abılay Han'ın torunlarından olan Şadi Töre Cihangiroğlu 1855 yılında Güney Kazakistan'ın Sozak bölgesinde dünyaya gelir.²⁰ İlk eğitimini köylerindeki mollalardan almaya başlayan Şadi Töre daha sonra Shayan²¹ (1865-1867), Karnak (1868-1870) ve Kökeltaş (1871-1876) medreselerine gider.²² Abdullah Şerif adlı din âliminden Arapça ve Farsça öğrenir, Çağatayca'ya hâkim olur. Doğulu şair ve filozofların eserlerini okur. *Binbir Gece Masalları* ile *Tûtî-nâme* gibi fantastik eserler ile tanışır ve etkilenir. Arap Edebiyatına vukûfiyeti artar. Rusya'nın Çimkent ve civarını zapt etmesi sebebiyle Şâdi, şehirden şehire uzanan ve pek çok sanatkârla tanışmasına vesile olan bir yolculuğa çıkar. Mir Arap medresesinde aldığı köklü din eğitiminin ardından memleketi Sozak'a döner ve mollalıkla suçlanıp Özbekistan'a sürülmesi ile neticelenen ömrünün son üç yılına kadar burada yaşar.²³ Sayısız eserler vermiş Kazak şair Şâdi Töre Cihangiroğlu, 1933 yılında yokluklar içinde vefat eder.

Şâdi eserleri ile insanlara dini fikirlerini ve İslâmî bilgileri aktarmaya, Müslümanca yaşamının unutulmasına engel olmaya çalışmış bir edibdir. Eserlerindeki ayet ve hadis çeşitliliğinden ilim ile yoğun iştigal ettiği anlaşılır. Baskıcı dönem şartlarından dolayı dini konuları direk olarak anlatamasa da İslâm'ı tebliğ etmenin dikkat çekmeyen gizli bir yolunu bulmuş gibidir.²⁴ İslâmî aydınlanmayı hedef olarak belirleyen Şâdi Töre eserlerinde bu yolla ahlâkî ve insanî değerleri işler.

Klasik eserlere nazîreleri, yeni şiirleri, pek çoğu kaybolmuş olmakla beraber yetmiş beş adet olduğu tahmin edilen edebî ürünlerinden bazıları Kazan, Orenburg ve Taşkent gibi merkezlerde yayımlanmıştır.²⁵ Araştırmalarımız neticesinde bu eserlerin asıllarının bazılarını Kazakistan Cumhuriyeti Akademisi Merkez Bilim Kütüphanesi ve Muhtar Omarhanoğlu Avezov'un adını taşıyan Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nün el yazması fonunda bulabildik.

Şâdi Töre özellikle nazîre şiirleri ile dikkat çekmektedir. Nazire geleneğinde beklenen yeni şiirin de en az aslı kadar güzel olmasıdır. Cihangiroğlu bu beklentiyi, temaları biçim ve olay örgüsü bakımından tamamen yeni bir şekilde işleyerek karşılamıştır.

3. Nazm-ı Siyer-i Şerîf

Müslüman olmaları ile beraber Türkler dinlerini ve peygamberlerini tanımak için özellikle siyer konulu Arapça ve Farsça kaynaklara yönelerek çeviriler yapmışlar,

²⁰ Meiramgul Kuusainova-Zhanar Abdigapparova, "The Image of Historical Figures in Kazakh Literature", *International Journal of Social Science and Humanity* 6 (Haziran 2016), 437-455.

²¹ Shayan medresesi pek çok din âliminin yetiştiği, halkın manevî önderlerinden Kâsım İşan tarafından kurulmuş, 1990'larda "Appak İşan Camii" olan adı "Shayan Merkez Camii" olarak değişmiş bir merkezdir.

²² Magripa Jolseyitova, *Kazakstandağı Musılmandık Bilim Beru Juyesinin Tarihman* (Almatı: 2004) 44.

²³ Yarılgasın Boranbayev, "Şiğis şayırlarının soñi-Şâdi Aqın", *Bilim* (2014), 11-52.

²⁴ Zhanar Abdigapparova, "Kazak Edebiyatında Dinî Aydınlanma ve Şair Şâdi", *Science and World* 2 (2015), 10-15.

²⁵ Zhanar Abdigapparova, "Kazak Akyn Shady Zhangeruly'nin Tarihî Eserlerinin Fikir Özellikleri", *Science And World International Scientific Journal* 7 (Kasım 2014), 41-45.

ardından telif eserler vermişlerdir.²⁶ Çalışma konumuz olan Hicret-nâme'nin içinde yer aldığı *Nazm-ı Siyer-i Nebî* de *Meâricü'n-Nübüvve*²⁷ adlı Farsça eserin nazmen tercümesi gibidir.

Eser Kazak şair Şâdi Töre Cihangiroğlu tarafından Kazakistan'da 1913 senesinde yazılmıştır. O yıllar Rusya'nın topraklarını genişleterek, zihniyetini mevcut coğrafyadaki halklara zorla empoze etme çabaları ile geçen, özellikle Türkler için bir varoluş mücadelesi halinde yaşanan yıllardır. Bu mücadele sadece ülke sınırlarının ve insanların korunması olarak değil, mevcudiyetin temel taşlarından olan dinî ve millî unsurların korunması olarak da süregelmiştir. İşte burada millî sanatkarlar kendilerine düşen görevi eserler vererek yerine getirmişler ve halka öz benliklerini hatırlatmaya devam etmişlerdir.

Şâdi kendisinin şiir kabiliyetini çok iyi bilen hocalarının -başta Farsça'ya olan hakimiyeti ile tanınan 19. yy. Yesevî şeyhlerinden Hocası Seyit Ahmet İşhan olmak üzere- onu görevlendirmeleri ile yazmaya başlar.²⁸ Bu görevlendirmenin amacı halkın "Türkî til" ile okuyarak Siyer'i öğrenmesidir.

Şâdi 1913 yılında Shayan Medresesi'nde yazmaya başladığı Siyerini kısa bir sürede tamamlar. Hocalarının onaylarını aldıktan sonra ülkede haberi yayılan eserin taş baskıları yapılır. Bu baskıya sahip olmak bir saygınlık belirtisi olur. Siyer toplu meclislerde okunmaya ve ezberlenmeye başlar. Zaman içinde Şâdi eserlerindeki fantastik karakterler gibi, olağanüstü hallere sahip bir kişi gibi algılanır.

Eserin bir yazması Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Akademik Kütüphanesi'nde korunabilmiştir. Çalışmamızda biri Özbekistan'da, diğeri İstanbul'da yaşayan Kazak bir ailede bulunmak üzere iki adet taş baskı²⁹ örneğine ulaşabildik. Bir de Taşkent'te matbu bir kopya bulabildik. Bu kopya Almatı'da 2003 yılında Aris Yayınevi tarafından 384 sayfa olarak basılmıştır.

Nazm-ı Siyer-i Şerîf, didaktik çalışmaların genelinde görülen fayda mantığına sahiptir. Şâdi'nin edebî kabiliyeti ve üç dile hakimiyeti neticesinde ise bu öğretici olma kaygısı bir kurulum veya yavanlık sebebi olmamış, bilakis yaşananların aktarılış üslûbu ve sanatçı muhayyilesinin dahli ile duygulara hitap ederek daha da kalıcı bir mahiyet kazanmıştır.

²⁶ Seyfettin Erşahin, "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarında Kıyas-ı Enbiyalar: Kıyas-ı Rabguzi Örneği", *Diyanet İlmî Dergi* (Hz. Muhammed Özel Sayısı 2000), 197.

²⁷ Muînü'd-dîn el-Miskîn Muhammed Emin bin Şerefi'd-dîn el-hâc Muhammed el-Ferâhî el-Herevî, *Meâricü'n-nübüvve fi Medârici'l-fütüvve*. Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Meâricü'n-Nübüvve -Muînü el-Miskîn'in (ö.907/1501-1502) Hz. Peygamber'in Hayatı ve Mücizelerine Dair Farsça Eseri-", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 2003), 28/209-210.

²⁸ Zhanbota Karıpbayev, "Edebî Yaratımda Manevî Bağlam", *Karaganda Üniversitesi Bülteni Filoloji Serisi 2* (2019), 63-70.

²⁹ Alim Kahraman, "Taş Basmaları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/144-145.

Kalıcılığı sağlamlaştırmak için manzum yazılan ve Kazak Edebiyatında “Kıssa Dastan”³⁰, Batı Türk Edebiyatı’nda “İslâm Tarihi Temalı Halk Hikayesi”, “Halk Tipi Mesnevî”³¹, “Basit Planlı Mesnevî” olarak isimlendirilen türde kaleme alınan *Nazm-ı Siyer-i Şerîf*, Hz. Peygamberin doğumundan hayatının sonuna kadar temalara ayrılmış bölümler halinde devam eder. Toplamda 108 bölüm halinde, 11’ li hece ölçüsü ile yazılan eser 4436 dörtlükten oluşur ve aaxa şeklinde kafiyelenmiştir.

Muhataba anlatma ve İslâmî ilimleri öğretme gayesi güdüldüğü için dili son derece sade ve samimidir. Doğu Türkçesi ile yazılan eserde Şâdi, dini konularda Arapça ve Farsça, günlük anlatımlarda ise Türkçe kullanmayı tercih etmiş, hâkim olduğu üç lisanı da kulağı hiç rahatsız etmeyecek bir uyum içinde mezcetmiştir.

3.1. Nazm-ı Siyer-i Nebî İçerisinde Yer Alan Hicretnâme ve Özellikleri³²

Hicretnâme, Siyer-i Nebî’de “Rükn-i Çehârın” (dördüncü bölüm) diyerek bir üst başlık ile başlar. Hemen ardından “Resûl-i Hudânın Medînege Barğanları” (Allah rasûlü’nün Medîneye gidişi) başlığı ile konuya giriş yapılır. Devamında “An hâzret-i Resûl ‘aleyhi’s-selâmın Gârga Kirgeni” (Allah Resûlünün Mağaraya Girişi), “Gârdağı Yılanın hikâyesi” (Mağaradaki Yılanın Hikayesi), “An hâzret-i Resûl-i Ekremniñ Gârdan Çıkğanları” (Allah Rasûlünün Mağaradan Çıkması), “Resûl-i Ekremniñ Medînege Kirgeni” (Resûl-i Ekrem’in Medine’ye Girişi) şeklinde başlıklarla ayrılan beş bölüm gelir. Hicretnâme eserde 200 dörtlülük bir hacimdedir. Hicretnâme Nazm-ı Siyer-i Nebî’nin Matbu nüshasında 144-161, Özbekistan nüshasında 148-165, Kazakistan nüshasında ise 148-165 sayfaları arasında yer alır.

Batı türkçesinde yazılan eserlerde alışık olduğumuz sanat ve edebiyat kaygısı burada yerini kısmî olarak didaktik bir çabaya bırakır. Fakat öğretici bir gayesinin olması üslûpda kuruluğa sebep olmamış, bilakis aynı duyguları okuyucuya da yaşatan tatlı bir samimiyet ile bezenmiştir. Bu da hikayelerle zenginleştirilen olağanüstü olaylar ile sağlanmıştır.

Tarihî bakımdan gerçek olaylara dayanır. Fakat *Nazm-ı Siyer-i Şerîf*’in genelinde kendini hissettiren efsanevi unsurlar Hicret bölümünde de okuyucuyu etkileme amacıyla belirginleşir. Mağaradaki olağanüstü hadiseler ve özellikle yılanın hikayesi böyledir. Eser

³⁰ Metin Akar, “Türkiye ile Kazakistan’ın Yazılı Eski Edebiyatlarında Ortak Konulu Eserler”, *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl*, ed. Ülkü Çelik Şavk (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011), 31.

³¹ Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevî Edebiyatı XV. yy.’a kadar-Sultan II. Murad Devri 824-855/1421-1451* (İstanbul: Kitabevi, 1999), 21.

³² Hicretnâme babında geçen dörtlülükler tezimizdeki sıra numaraları ile verildi. Konunun anlaşılabilmesi için her başlıkta bahsedilenler Türkiye Türkçesi ile özetlendi. Bu dörtlülükler Matbu nüshada 144-161, T1 nüshada 148-165, T2 nüshada ise 148-165 sayfalar arasındadır. Tezimizde Türkiye Türkçesine Çeviri bölümünde 219 ile 229 sayfalar arasında bulunan Hicretnâme, metinde 1653 ile 1851 numaralı dörtlülükler arasındadır. Makaleye alınmayan kısımlar “.....” ifadesi ile gösterildi.

son dönem Çağatayca ile klasik tarzda yazılması ve müellifinin Yesevî ekolünden gelmesi dolayısıyla önemlidir.

3.1.1. Resûl-i Hudânî Medînege Barğanları (1653-1700)

(Allah Resûlü'nün Medîne'ye Gidişi)

Şair bölüme, hikâyeyi anlatırken yardım etmesi, kolaylık vermesi için Allah'a yalvararak başlar.

1653	1654
Yâ Allah ğayb-ı sitâr hayy u Kerîm	Öziñnen yardım tilep hem 'inâyât
Öziñe ma'lûm irür miniñ hâlim	Dostıñnıñ vâkı'asın eyleyin yâd
Fazlıñmin 'inâyetiñ bolmağanda	Resûlnıñ Medînege barğanların
Aytmağğa ne hâddim bar miskin minim	İşitsün haberlenip her âdemzâd

Hz. Peygamberin yanında Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali kalmışlardır. Hz. Ebû Bekir Medîne'ye gitmek ister, Allah Resûlü de ona sabretmesini salık verir. Bir süre sonra Hz. Ebû Bekir yolculuk için iki tane deve satın alır ve onları hazırlar.

1655	Peyğamber şıddıqğa aytdı şabr ğıyptur
İlgeri peygambertiñ ashapları	Min dağı yürsem kerek ruşşat alıp
Dip aydım Medînege kitdi barı	1657
Muhammed Muştafânıñ hıdmetiñde	İşitip ebû Bekir köp qovandı
Şıddıq bin qalıp irdi hâzreti 'Ali	Bazardan iki tive satup aldı
1656	Semürtüp ikevin hem cimge bağlap
Şıddıq hem yürmeklikge tayarlanıp	Yürmekge Medînege tayarlandı
Resûlden cevâb sordı bir kün barıp	

Bir gün Kureyşliler bölük bölük Medîne'ye gitmekte olan müslümanlar hakkında konuşmak için toplandıklarında, yanlarına beyaz sakallı bir insan suretine girmiş olarak Şeytan gelir. Kendini "Necdî Kabilesinden Muhammed'in sihriye karşı yardım için gelen" biri diyerek tanıtır. Hep beraber neler yapabileceklerini konuşmaya başlarlar. Ortaya atılan fikirlerden en akıllıcası Ebû Cehil'e aittir ve kabul edilir. Mekkeli kavimlerin hepsinden bir temsilci toplanıp "Muhammed" uykudayken gidip onu öldüreceklerdir. Böylece hem bir kan davası çıkamayacak hem de diyeti ödemek kolaylaşacaktır. Müşriklerin bu kararını Cebrâil (a.s.) Peygamberimize haber verir.

1658	Siz kaydan bolasız dip suvâl itdi
Qureyşler şahâbeniñ kördi hâlin	Qureyşler aq şakallıq anı körüp
Kün be kün Medînege kitkenlerin	1660
Bir yerge kâfirlerniñ barı bardı	Ol aytdı Necdî atlı qabile bar
Oylanıp tapmaqlıqğa 'aqlın anıñ	Biliñiz miniñ yurtum boladurlar
1659	Muhammed cādülüğın yoq qılmağğa
Bir çalñıñ şüretinde şeytan bolıp	Min kildim bolayın dip sizlerge yâr
Oturdı qatarına ol hem kilip	1661

Kureyşler muni iştip köp şadlanıp
 Oturdu ol çalını hem içne alıp
 Kay türlü Muhammedni kılamuz dip
 Sözleşti birbirine 'akıl salıp
 1662

Ortadan Hâşim turup aytdılar söz
 Temirmin Muhammedni bağlalık tiz
 Her küni qolımızdan ta'âm birip
 Ölgence yubarmalık anı hergiz
 1663Ş

Çal aytdı dürüs imes bol kılganını
 İster bol işiğini aşhâbının
 Sizlerdin Muhammedni alup kiter
 Mundağı hâşiminin yıgıp barın
 1664

Ortadan ebu'l-bihter aytdı turup
 Yubarsak Muhammedni bizler koyıp
 Mekkege ikilençi kergüzmesek
 Kün körer yalguz özi qayda yürüp
 1665

Çal aytdı dürüs imes munıñ yene
 Aldanıp yoldaş bolar her kim aña
 Etrafdan cādülkbin 'asker alıp
 Āhiri düşmen bolup kilgey saña
 1666

Barçası çalınñ sözün iras bilip
 Ayturdu dānā için dip taḥsın kılıp
 Köñlümde minin dağı birsöz bar dip
 Ortadan ebü Cehil aytdı turup
 1667

Allah resûlü Hz. Ali'ye durumu anlatır. Ona kendi yatağına girip bir müddet uyumasını söyler.

1673
 Cebrâil bol sözni itip kitdi yanıp
 Öziniñ mekânına turdı barıp
 Kafirinñ maşlaḥatın izhâr itdi
 'Alini resûl-i ḥudâ aldına alıp
 1674

Dip aytdı töşegimde uyqla bir dem

Ol aytdı Mekkelikge ḥaber salıp
 Caynasak her kavimnen birev alıp
 Muhammed uyqlap yatқан töşeginde
 Öltürsek barçamız hem birdin barıp
 1668

Haşimler bilgen minen muni iştip
 Bizlermin urşalmas küçi yitip
 Barçamız ortamızdan ḥün birermiz
 Āhiri alarnı hem rızâ itip
 1669

Çal aytdı maşlaḥat yoq munday hergiz
 Ölmese cadülüğü artadur tiz
 'Aql çol Muhammedni öltüririñiz
 Bildirdi ebü'l-ḥaḳim bol yaḥşı söz
 1670

Bol sözni barçası hem yaḥşı kördi
 Barına qabilenin ḥaber birdi
 Bol kılgan maşlaḥatın bildürmekge
 Resülğa Cebrâilmin âyet indi
 1671

Cebrâil resülğa aytdı ḥayru'l-enām
 Kâfirinñ giñeş kıldı barı temām
 Öziniñ töşegiñde öltürmekge
 Cāynalıp uşbu tūni kilgey adem
 1672

Turğaylar işikiñni evvel közetip
 Uyqlasa kiremiz dip ḥayâl itip
 Toqtalmay Medînege sefer itgil
 Alarğa bilinmesden çıgıp kitip

1675
 Çıkarğul min dey kılıp demiñni hem
 Kâfirler sağan ḥiçbir ziyân itmes
 Köñlüñni qutlı tut yemegil gam

Resülñni töşegine 'Alî kirip
 Yatdılar nefesin hem bir dey kılıp
 Bol yerde bir ḥikâye kiltüreyin

Alarınñ vâkı' asın kıoyaturup

Şair burada araya girip başka bir hikâye anlatacağını söyler ve Cebrail (a.s.) ve Mikail(a.s.) adlı büyük meleklerin başından geçen bir olay anlatır.

...

Sonra tekrar konuya devam eder.

Her kavimden seçilen bir kişi geç saatte toplanıp Hz. Peygamber'in evinin civarında beklemeye başlarlar. Peygamber kapıdan çıkar, bir avuç toprak alır, toprağa Yasın sûresini okur ve bekleyenlere doğru saçır. Sonra da aralarından geçip gider. Bu kişilerin hepsi Bedir Savaşı'nda ölmüşlerdir. Şeytan gelir ve müşriklere olanları anlatır. Bekleyenler içeri girince Hz. Ali karşılarına çıkar. Öfkeli kalabalığı Ebû Leheb sakinleştirir.

1684

Mekkelik kavmlerniñ keteleri
Caynalıp kiç bolğan soñ kildi barı
İçinñden haber alıp turur irdi
Uykuğa barğan vaqtde öltürgeli
1685
Resül hem kâfirlerden haberlenip
Tofrağğa "Yâ sîn" oqup bir dem salıp
Hucreniñ içigiden tışka çığıp
Başına turğanlarınñ saçtı barıp
1686
Hiç kimge körünmesdin çığıp kitdi
Başına ba'zısınıñ tofrağ yitdi
Kiyingi "Bedr" atlı bir uruşda
Alarını kâdir hüdâ helâk itdi
1687
Resülniñ şeytan körüp bol kılğanın
Āvâz ğıyp kâfirlerge aytdı hâlin

Muhammed taşkarığa çığıp kitdi

Tofrağını başlarına saçıp barın

1688

Kâfirler munı iştip taħsîn kıldı

Yalğan dip bol aytkanın içke kirdi

Barçañız ne yumuşka kildiñiz dip

Aldınan hâzreti 'Ali tike turdı

1689

'Aliden alar sordı suvâl aytıp

Muhammed kay tarafğa kıldı kitip

'Ali aytdı ne sebebdin soray sizler

Turmaydım Muhammedni min közetip

1690

Bol sözge kâfirlerniñ kahnı kildi

İmâmnu rancutmekge oyladı indi

'Aliden koluñnu tart urmañlar dip

Ortadın ebû Leheb āvâz birdi

Hz. Peygamber Ebû Bekir'in evine gelir ve hazırlık yaparlar. Abdullah bin Uraykıt ücreti mukabilinde üç tane deveyi alıp üç gün sonra buluşacakları Sevr mağarasına doğru yola çıkar. Âmir koyunlarını o civarda otlatıp sağdığı sütü; Ebû Bekir'in oğlu Abdullah da Mekke'de olanların haberini her gün mağaraya getireceklerdir.

1691

Lehebdiñ köp kâfirler munı iştip
Hucredin taşkarığa kıldı kitip
Peygamber ebû Bekir hülisine
İrtemin tañ atқан soñ bardı yitip

1692

Resülniñ kilgenligin Şiddik bildi

Cân dilmin hüdmetinde tike turdı

Şehrdin tünde çıkıp kitmek üçün

Her türlü yol cabduğın tayyâr kıldı

1693
 ‘Abdu’l-lāh Uraykıt oğlu atlı bir cān
 Burunnan yolnuñ barın irdi körgen
 Akçe alıp hāksına yolın başlap
 Medīne yürmek boldı bolar birlen
 1694

Tapşurdu tivelerni oğan birüp
 Cim bağlap turmağ boldı qābül körüp
 Sevrniñ tağındağı kete gārda
 Üç künde yolluğ didi bizge kilip
 1695

Safer ayının yirmi yedinci gecesi Mekke’den ayrılırlar. Yol boyunca Hz. Ebû Bekir Allah Resûlünü korumaya çalışır. Peygamber’in ayakları kanamaya başlayınca onu sırtında taşır.

1697
 Her türlü fişken ta‘ām tayār itdi
 Hiç ādem haberlenmey ol kün ötdi
 Saferniñ yigirmi yeti kiçesinde
 Mekkeden ikevleri çığıp kitdi
 1698

Tegizmey Kademiniñ yerge barın
 Uçunan basar irdi ayakların
 Yol birlen ihtiyāt kıyp barur irdi
 Oylanıp bildürmesge iz nişanın

Bar irdi ‘Āmir atlı birev yene
 Bir bulak koyın birüp tapşurdu aña
 Her küni bol qoylarnuñ sütün sağıp
 Ğārında Sevr tağnuñ kitür maña
 1696

‘Abdu’l-lāh ebû Bekr Şiddik oğlu
 Aña hem bol türlü dip ta‘yin qıldı
 Her küni ğār-ı Sevrde bizge kiltür
 Kureyšden söz işitseñ her ne türlü

1699
 Artuqça htiyātını Şiddik itip
 Yol birle barur irdi resûlni irtip
 Aldı artı etrafına çıkar irdi
 Kāfirdin qalmağay dip ziyān yitip
 1700

Resûlniñ ayakların itek kısıp
 Mubārek kanları aktı yire tüşüp
 Yürmekge peygambeniñ hāli kilmey
 Şiddikniñ barur irdi muynun koşup

3.1.2. An Hāzret-i Resûl ‘aleyhi’s-selāmniñ Ğārga Kirgeni (1701-1713)

(Allah Resûlünün Mağaraya Girişi)

Mağaraya gelirler, Ebû Bekir etrafı elleri ile yoklar, yetmiş iki tane delik vardır. Kıyafetlerini yırtar, deliklere tıkar. Elleri ve topukları ile de açık kalanları kapattıktan sonra Peygamber’e hazır eder. Cebrail Allah’tan dağı kanatları ile gizlemek için izin istese de Allah “Onları çok zayıf bir kulum ile saklayacağım” diyerek bir örümceğe emir verir. O gecenin sonunda mağaranın girişi örümcek ağı ile kaplıdır ve Mekke’de bulunan cinsten bir güvercin oraya yuva yapmış, yumurta bırakmıştır.

1701
 Elkışsa ikevleri ğārga kildi
 Evveli ebû Bekr içgeri indi
 Mübāda yılan çiyān bolmasun dip
 Etrafın qolı birlen sıfap kördi

1702
 Köp irdi ğār içinde tişükleri
 Sınasa yetmiş iki irdi barı
 Kiyimniñ üstündeki barın yırtıp
 Qolımın muhkem itip tıktı anı

1703

İkevi kıyım yetmey açık turdı
Anı hem kademimin muhkem kıldı
Tâzelep oturatun urnun açıp
Yâ resûl kiliñiz dip söz bildirdi

1704

Oturdı resûl-i ĥuda gârga kirip
Cebrâil Allahğa aytdı ‘arz kılıp
Ruĥşat bir kâfirlerge körgüzmeyin
Bol taĥnı kıanatımmin basıp turup

1705

Allah aytdı Cebrâilge şabr ğıyptur
Yapmaķlık öz koluñnan kilelmeıdür
Bir za ‘if cānvārıma saķlaturmen
Sitārlık özime ĥaş fazlım turur

1706

Emr itdi örümķiĝe kılıp fermān
Saķlap tur kâfirlerden dostımnı sen
Örümķi tün içinde turun kıurup
Aĝzını muhkem itdi perde birlen

1707

Hem yine çub kögerçin ĥazırlandı
Çol yerge yumurtķalap öye saldı
Ĥudānıñ kıudretimin ĝarnıñ aĝzı
Ĥiç âdem kırmegendin bolup kıaldı

1708

Mekkede uşbu vaķtde kögerçin bar
Ĝârdaĝı kögerçinniñ neslidürler
Hem yine örümķiñiñ aşlı neslin
Bol yerde bildireyin kılıp izĥār

Şair burada örümceĝin hikayesini anlatmak ister.

Hz. İbrahim Kâbe’yi inşa emri aldıĝında, bu görevi nasıl yerine getireceĝini bilemez. Bu örümcek oraya biraz aĝ örer. Hz. İbrahim bu aĝa bakarak Kâbe’yi yapar. Allah örümceĝe “Sen halilime yardım ettin, habibim maĝarada iken de aĝ ör” diye ilham eder. O günden beri örümcek bu anı beklemektedir.

1709

Allahdan İbrâhimge vahiy kildi
Salĝıl dip beytu’l-lâhnı ĥaber birdi
Etrafı kıaysı türlü bolarlıĝın
Bilelmeı ĥayrân bolup turur irdi

1710

Çol zamān bol örümķi ĥazırlandıp
Nüşĥasın örmegimin birdi salıp
Ka ‘beni Ĥalilu’l-lâh temām itdi
Tartılĝan örmegidin ta ‘lim alıp

1711

Allah aytdı örümķiĝe kılıp ilĥām
Eylediñ ĥalilime bu kün yardım
Ĥabibim gârga barıp kirgeninde
Aĝzına perdedārlik eylegil hem

1712

Bol sözdin örümķiĝe şadlık yetip
Çol ĝârda yatur irdi ‘ömri ötüp
İlgerki peyĝamberniñ vâkı ‘asın
Aytayın indi yine beyān itip

Aç ve yorgun olan Peyĝamber Hz. Ebû Bekir’in dizlerine başını koyup uykuya dalar.

1713

Peyĝamber miĥnet çekip açıp harıp
Közlerin kiter irdi uyķu alıp
Çol yerde resûl-i Ĥudā ārām aldı
Şiddiķniñ tizesine başın salıp

3.1.3. Gârdağı Yılannın Hikâyesi (1714-1768)

(Mağaradaki Yılanın Hikâyesi)

Yakalanma korkusu ile tedirgin olan Hz. Ebû Bekir uyuyamaz. Tedirgin bir şekilde beklerken ayağını bir yılan sokar. Acıyla gözlerinden yaşlar boşalır. Peygamber uyanır ve ağlamasının sebebini sorar. Yılan soktuğunu öğrenince Peygamber o deliğe bakar.

1714

Uykılamay ebû Bekir tik oturdu
Havf itip düşmenlerden közet kıldı
İlgerki ayak koyğan bir tişikdin
Bir yılan tabanına tişin urdı

1715

Siddîknın ayağına zahmım yetdi
Zehirniñ katılığı haddin ötti
İläcsiz közleridin yaşı ağıp
Yüzine peygamberniñ tamıp kitdi

1716

Uyğanıp uykusıdın resül turup
Soradı yıglamağın suvâl kılip
Resülğa Şiddîk aytdı ayağıma
Bir yılan zehrin saldı tişin urıp

1717

Tişükge nazar saldı şâh-ı cihân
Yılan hem selâm birdi uşol zamân
Yılanga ğazab kılip resül aytdı
Bol vaqtde yar-ı gârdur Şiddîk mağan

Yılan delikten çıkıp selam verir. Peygamber ona “Benim mağara arkadaşımı neden soktun?” diye sitem edince yılan dile gelir. Bin iki yüz yıldır Peygamber’in yüzünü görmek için beklediğini, en son Hz. İsa ile karşılaşp son Peygamber’in Sevr’de bir gece geçireceğini öğrenince buraya gelip yetmiş tane delik açtığını, altı yüz yıldır burada olduğunu anlatır. Ebû Bekir bütün delikleri tıkayınca çaresiz dişlemek zoruna kalmıştır. Özür ve af diler.

1718

Zahm itip ne sebebden çaqtıñ munı
Kilerni bilmediñ mü uşbu küni
Hudânın kudretimin çol zamânda
Yılannın sözge kilip çıqtı tili

1719

Dip aytdı yâ Muhammed müdde’âm
bar
‘Arzımnı bildireyin kılip izhâr
Bir miñde iki yüz yıl ‘aşıklıkdan
Yıgladım cemâliñe min bolup zâr

1720

İlgerki nüshalardan min işitdim
Mekkedden çıkadur dip fehim itdim
Dîdârın anda barsam körermin dip
Südrelep beytu’l-lahga yürüp kittim

1721

Kiz bolup hâzreti ‘İsâ mini kördi
Çay yakğa barsın dip âvâz berdi
Yüzine Muhammedniñ ‘aşıkmin dip
Barçasın müdde’âmniñ aytdım indi

1722

‘İsâ aytdı altı yüzge ‘ömriñ yetip
Barursın körermin dip arzu itip
Muhammed ikimizniñ aramızda
Hem yene altı yüz yıl kitgey ötip

1723

Yetelmes anıñ üçün ‘ömriñ seniñ
Arzusın Muhammedniñ ber-hem beriñ
Min aytdım ey hudânın peygamberi
Köñlümni kaytarasız munça minin

1724

Yığladım altı yüz yıl aşık bolup
Yolunda armanum yok kitsem ölüp
Devrine yete kılsam kız bolatun
Aytñız turar yerin nişan birüp
1725

‘İsā aytdı Sevrde bar bilgili gār
Körmekge arzu kılsañ sen anda bar
Kavmidin tün içinde kaçıp kilip
Muhammed gārñın işin vatan kılar
1726

İsādan munı işitip yürüp kitdim
Kañame miñnet ilen munda yitdim
İşidin yetmiş iki tişük koyup
Bol gārñı altı yüz yıl vañan itdim

1727

Oyladum bol tişükniñ tıksa birin
Körrermin birevidin resül nürin
Bol tüni ebū Bekr yār-ı gārñız
Çıkmaday muhkem itdi barın munıñ
1728

Ḥaқиқat siz ikenin kāmil bildim
‘İlācsız ayağına tişimni urdum
Mübārek yüziniñni körmek üçün
Kiçiñniz bī-edeblik sizge kıldım
1729

Munı dip ‘özür itip başın saldı
Peyğamber ‘afv itip rızālandı
Resülñiñ ‘aşık bolğan yüzün körüp
Yılannıñ ḥorsend bolup mihiri kıandı

Hız. Ebū Bekir’in hastalığı artar, Peyğamber ayağına biraz toprak sürer ve iyileşir.

1730

Şiddikñiñ bol keseli boldı kıatdı
Tofrakın ayağına resül yağıdı
Ḥudāñıñ kudretimin çol zamānda
Derdiniñ barı kitip şifā tapdı

Cihangiroğlu burada “bazı kitaplarda anlatılan” diyerek bir hikâyeye başlar.

Cebrail (a.s.), gökten bir taş getirir, Cenâb-ı Allah’ın Ebū Bekir’e selamını iletir ve anlatır. Hız. Adem’den dört bin yıl önce yaratılmış olan taşın içinde şerbet dolu inci bir kadeh vardır. Taş açılır, Allah’ın Ebū Bekir’e şifa için gönderdiği bembeyaz kadeh ortaya çıkar. Ebū Bekir içer, o anda iyileşir ve mağaranın bir köşesinde etrafı bağılık bahçelik bir denizin ortasında bir kayıkta bir adam görür. Adam gelir ve Ebū Bekir’e “Bu kadar sıkıntı yeter dersin, gel seni o bahçelere götürerim” der. Ebū Bekir Peyğamber’i asla bırakmayacağını söyler ve görüntü kaybolur. Kendine gelip de anlattığında Hız. Peyğamber denizin kevser, bahçelerin cennetler, adamın da Rıdvan olduğunu, eğer yakalanırlarsa kafirlerden hiç zarar görmeden cennete gideceklerini” söyler.

1731

Kitābñıñ ba‘zısında uşbu söz bar
Anı hem bildireyin kılıp izhār
CebraİL çol vaktde kökdin inip
Bir taşnu peyğamberğa kiltürdiler

1732

Dip aytdı yā Muhammed ḥayru’l-enām
Şiddikğa kādır ḥudā aytdı selām
Tört miñ yıl bol taş burun peydā boldı
İlgeri yaralmasdın ḥazreti Ādem

1733

İçinde incü kâse bardur yine
Şerbetniñ koyup koyğan suyn aña
Şiddikğa içmek için haqq yubardı
Yazılğay keseliniñ barı heme

1734

Çol zamân ortasıdın taş yarıldı
İçidin bir kâse su çığıp turdı
Kardan aq hem 'aseldin ança tatlı
Kâfurdan hüş-büydur dip naqıl kıldı

1735

Kâseni ebü Bekr qoluna alup

Şerbetniñ barın içti mihri kanıp
İlgerki yılan çaqğan keseliniñ
Yazıldı barçası hem şihhätlenip

1736

Şiddikniñ közleridin perde alındı
Ol ğarnıñ bir burçına nazar kıldı
Bir deryâ hazırlanıp peydâ bolğan
Bir kayık su içinde hem tururdu

1737

Üstünde ol kayıkniñ bir yigit bar
Bağ bostan ercâğında yine turar
Ol yigit kayık birlen kilip turup
Şiddikğa bol sözni aytıp âvâz kılar

1738

Dip aytdı ebü Bekir kaygılansañ
Bir ziyân yitedi dip könlüñe alsañ
Kayık bin ol bostanğa yitgüzeyin
Miniñmin birkeleşip eger barsañ

1739

Yigitge Şiddik aytdı izhâr itip
Aytasın uşbu sözni mağan nitip
Bağ bostân çarbağınğa barmağaymin
Bol yirge peygamberni koyup kitip

1740

Körünmey ğâib boldı barı heme
Isına Ebü Bekir kildi yine
Yâ Şiddik körgeniñnen haber bir dip
Bildirdi izhâr itip resül aña

1741

Arz itip Şiddik aytdı âyâ resül
Mañfi irmes öziñizden aytmakğa bol
İlgeri körgeniñniñ haqqatın
Bildirip keremiñmin merhamet kı

1742

Şiddikğa resül aytdı aytay anı
Kördiñiz kevser irür ol deryânı
Ol kayık muhabbetniñ kemesidür
Yigitniñ üstündeki rızvân nâmı

1743

Cennetniñ bostanıdur ol körgeniñ
Luţfimin körsetgeli Allah barın
Hâhlasañ İdris nebi peygamberdey
Afarıp koyar irdi işine anı

1744

Egerde kâfir bizge bolsa ğâlib
Deryâğa rızvân melek kayık salıp
Zerredey ziyân zaħmet yetgüzmesdin
Cennetge ikimizni bargay alıp

1745

Resüldan usı türlü işitip söz
Şiddikniñ kayığı ğamı kitdiler tiz
Etrâfın peygamberniñ közet kılip
Yatmasdı âram alıp aşlâ hergiz

1746

Sargayıp kitip irdi rengileri
Peygamber nazar şalıp kördi anı
Yâ Şiddik sargaymakğa sebep ni dip
Soradı resül-i ğudâ vâkı 'anı

1747

Resülğa Şiddik aytdı 'arz itip
Uyuqlamay öziñizni min közetip
Yüzlerim anıñ için sargayıpdur
Uyğunıñ kilgenligi ğaddın ötüp

1748

Şiddikğa resül-i ğudâ aytdı yine
Birdiler rızvân-ı ekber Allah saña
'Arz itip peygamberge Şiddik aytdı
Bol sözniñ haqqatın bildir maña

1749
Şiddikğa resül aytdı kılıp izhâr
Mü'minge 'amme didâr körsetmek bar

Bir Hudâ bol hüdmetni haqqısı üçün
Hâşşa sağan didâr körsetürler

Cihangiroğlu, Kureşlilerden bahsedeyim diyerek o günlerde müşriklerin yaptıklarını anlatmaya geçer. Mekke'de "Muhammed'i gören veya getiren yüz deve ile ödüllendirilecek" diye haber salarlar. İzleri takip etmede meşhur Ebû Kürz adlı biri ile anlaşılır ve onunla mağaraya kadar gelirler. Adam izlerin burada kaybolduğunu ya yerin altına ya da gökyüzüne gitmiş, ya da mağaraya girmiş olabileceklerini söylediyse de müşrikler örümceği ve güvercini işaret ederek rehberlerini onları yanlış yoldan getirmekle suçlarlar. Halbuki bu konuşmalar aradıkları kişilerce duyulmaktadır.

1750
Resülni gâr işinde kıya turup
Kureşden söz sözleyin râvî kılıp
Mekkeniñ eţrâfına câr çakırtıp
Ma'lûm gıyp uşbu sözni aytdı yürüp
1751
Dip aytdı Muhammedni her kim körse
İkevin aldımızğa alıp kilse
Bolmasa filan câyda yatıpdur dip
Bizlerge haqıqatin haber berse
1752
Birürmiz haqqısına yüz tiveni
Carçıdan Mekkelikler iştti anı
Tapılsa yüz tiveni alurmiz dip
İzledi kete kiçik halkıñın barı
1753
Bar irdi izgeci tek bir âdemzâd
Özine ebû Gürzî koyulğan at
İzimin peygamberni tapmaq üçün
Kâfirler alıp yürdi birüp hüdmet

1754
Resülniñ ebû Gürzî izin kördi
Bol yolmin ketiptür dip nişan birdi
Ol gârniñ qarşusına kilip turup
Bol sözni kâfirlerge aytur irdi
1755
Muhammed ebû Bekir izlegenîñ
Yoğaltdım uş bu yerge izin anıñ
Bol yirdin yâ âsmânga yâ yirge kitdi
Bolmasa uşbu gârda nazar salın
1756
Kâfirler Gürzge aytdı ma'lûm kılıp
Kilmep sen Muhammedniñ izin bilip
Örümkeçi gâr ağzına tırın kurgan
Muhammed bol dünyâğa kilmey turup
1757
Hem yene bol kögerçin öye salıp
Astuna yumurtkasin yatur alıp
Egerde bol ikevi gârğa kirse
Barçası bozulardı pärelenip
1758
Her türlü her kıysısı ayturdı söz
Nazar gıyp karamasdı gârğa hergiz
Arası kırk arşundın yakın irdi
Qarasa ikevlerin körerdi tiz

Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e bir zarar gelecek endişesi ile ağlamaya başlar. Peygamber onu teselli eder.

1759
Kilgenin kâfirleriñ Şiddik kördi
Hem yene aytқан sözin işitürdi
Resülğa bir yamanlık yitmegey dip
Havf itip közlerine yaşı kildi

1760
Şiddikğa resül aytdı yâr-ı gârım
Sebeb ni yığlamaqğa eyle ma'lûm
Resülğa Şiddik aytdı bol kâfirler
Bir ziyân yitgüzer dip uşbu gamım

1761
 Peygamber Şiddîkğa aytdı yimegil gam
 Körmegey kilse dağı kâfirler hem
 Köñlüñni himmetli ğıyp yuķarı tut
 Her vaķtde Allah bolur bizge yardım
 1762
 Resûlden ebû Bekir munı iştıp
 Oturdı közlerinen yaşı kitip
 Muħammed bol ğârda dip aytmak üçün
 Kâfirge şeytan-ı la'n kildi yitip
 1763
 Cebrâil mekânıdan pervâz kıldı
 Şeytânı qanatımin kilip urdı
 ...

Ol mel'ün özin bilmey ısın tanıp
 Yeti qat yer astuna barıp turdı
 1764
 Âdemniñ şüretinde bir ferişte
 Alarğa kilip aytdı bol revişde
 Barçañız munda turmay qarañızlar
 Ğârlar köp çol şıfatlı her bir tüsd
 1765
 Bol sözün ferişteniñ 'aqlı bilip
 Etrafdan qaramakğa kitdi yürüp
 Peygamber ebû Bekir otur irdi
 Ğudânuñ qüdreline taħsîn kılıp

Ebû Bekir'in oğlu Abdullah her gün gelip Mekke'de olanları, konuşulanları, alınan kararları anlatmaktadır. Âmir her gün o civarda otlattığı koyunların sütünü getirir. Daha önceden ayarlanan iki deveyi de Uraykıt oğlu Abdullah getirir. Toplam üç gün üç gece kalmışlardır.

1768
 'Abdullah Uraykıtnıñ oğlu irdi
 Tiveni evvelinde aña birdi
 Va'deli üç kün üç tün ötkendin soñ
 Ol ğârğa tivelerni alıp kildi

3.1.4. An Hazret-i Resûl-i Ekremniñ Ğârdan Çıķğanları (1769-1793)

(Allah Resûlünün Mağaradan Çıkması)

Peygamber dördüncü gün mağaradan çıkar, Ebû Bekir ile bir deveye binerler. Abdullah ve Âmir de diğere deveye binerler. Yakalanma korkusu ile yolun dışından giderler.

1769
 Peygamber ğâr içinde üç kün turdı
 Taşqarı törtünçi tün qadem urdı
 Rabî' u'l-evvel âynüñ evvelinde
 Tüni dip pençsenbeniñ naķil kıldı

1770
 Resûl min Şiddik mindi bir tivege
 Birine 'Abdullah 'Âmir mindi yene
 Allahğa tevekkül ğıyp sefer itip
 Törtevi yürüp kitdi Medînege

Çölde Ümmü Mâbed adlı, herkesin tanıdığı, cömertliği ve ilmi ile meşhur bir kadın yaşamaktadır. Peygamber ve yanındakiler aç ve yorgun bir halde onun çadırına gelirler. Parası ile hurma satın almak isterler, fakat kadın olsa satmadan ikram edeceğini, kıtlıktan dolayı hayvanların da hastalanıp ölüp gittiğini söyler. Peygamber oradaki hasta ve bağılı bir koyunu sağmak için izin ister. Eli değdiği anda koyunun memeleri sütle dolar. Hepsı doyaya içerler. Kalamı da ev sahibine bırakıp giderler. Bu koyun on sekiz sene daha yaşar ve devamlı süt verir.

1771

Yolsizbin barur irdi tünde yürüp
 Koyar dip yolmin yürse birev bilip
 Bir hātun ümmü Ma'bed laqab bolgan
 Şahrada otur irdi vağan kılıp
 1772

Bilgili halkğa ma'lüm hātun irdi
 Bargannıñ barçası hem ta'am yirdi
 Kiz bolup peygamberniñ yolu tüşüp
 Hātunniñ haymesine bolar kildi
 1773

Barçası çar çap idi açıp harup
 Alarğa hiçbir ta'am kilmedi alıp
 Moynunan bir kesel qoy baylavlitur
 Karasa etrafna nazār şalıp
 1774

Peygamber hātunğa aytdı hurma bar
 me

Tapıp bir bahāsına alsañ heme
 Ol aytdı fül almayaq birer irdim
 Sizlerge birer ta'am bolsa minde
 1775

Uşbu yıl halkımızda qahatlık bar
 Āsmānnan hiçbir yamgūr
 yağmaydurlar

Yolda biri onları görür ve Mekke'ye haber verir. Süraka bin Mâlik yüz deve hevesi ile atına atlayıp yola çıkar. Yaklaştığında atının ayakları kumlara saplanır. Defalarca hamle yapsa da her seferinde hayvan kumlara gömülür. Sonunda Peygamberden af diler ve geri dönmek için dua etmesini ister. Peygamber el açıp dua edince çöl kumları atı bırakır. Peygamber dönünce gördüklerini saklamasını söyler. Süraka yol boyu her karşılaştığı kişiyi o tarafta olmadıklarını söyleyerek geri çevirir.

1780

Ol cäydan resül-i Hüdâ kitdi yürüp
 Mekkege aytıp bardı birev bilip
 Kureşden yüz tiveni almaq üçün
 Süraka ibn Mâlik çıktı koyıp
 1781

Artıdın peygamberğa kildi yetip
 Oyladı uşlamaqğa hayal itip
 Astunda Sürakanıñ mingen atı
 Yıkıldı yol üstünde tayıp kitip
 1782

Turguzıp tizlik ilen atğa mindi
 Artıdın peygamberniñ yene umtuldı
 Yaqınğa barğanında mingen atnıñ

Ot çöpniñ yemeklikge yoqlıgınan
 Arıqlap qoylarımız ölüp turar
 1776

Peygamber ol hātunğa aytdı ey zen
 Ne üçün uşbu qoyıñ sağmaydursin
 Ol aytdı ölmeklikge yaqınlaptur
 Bol vaqtde otdan qalıp kesel birlen
 1777

Peygamber hātunğa aytdı ruşşat birseñ
 Bol qoyıñ min savayın qabul körseñ
 Şâyedge imçegidin süti çıgıp
 Yazlıp bolup kitgey qoylarmin tiñ
 1778

Hātun hem hub bolur dip cevab berdi
 Peygamber aldına alıp şağıp kördi
 Mubarek resul qolı tiken zamān
 Köp bolup imçegine sütler indi

1779

Ol sütden ädemlerniñ barı toydı
 Artuğın idsilerge qoyup qoydı
 Ol qoyıñ qışı yazı süti kitmey
 Andın soñ on sekiz yıl tiri boldı

Ayağı yerge kirip qarap turdı
 1783

Süraka resülğa aytdı kılıp nâle
 Bol belâ sen sebebdin kildi maña
 Du'â gıyp yâ paygamber halâş itseñ
 Mekkege kiter idim qayıp yene
 1784

Peygamber du'â kılıp qol köterdi
 Atnı hem uşlağan yer qoyabirdi
 Resülğa Süraka aytdı az zamānda
 Baramin Medînege minhem indi
 1785

Harac itip alıñız dip birdiler pul
 Kılmadı ol birgenin resul qabul

Peygamber oğan aytdı kaytkanında
Sen bizni körmedim dip yaşırın kıl

1786
Süraka hoş aytışıp kaytdı yanıp
Köp âdem izler irdi haberlenip
Bol yolda körmedim dip aytqandın soñ
Barçası kaytıp kitdi tilin alıp

Eslem kabilesi lideri Huseyb bin Büreyde yüz deve haberini duyunca yanına yetmiş tane adamını alıp Peygamber'i aramaya çıkar. Yolda küçük kafileye rastlar, Hz. Peygamber'den etkilenerek yanındakiler ile beraber müslüman olur. Medine'ye kadar beraber gelirler.

1787
Başlığı Eslem atlı kabilenin
Büreyde Huseyb oğlı dirdi namın
Yüz tive biremin dip cār çakırtқан
İşitti Mekkelikniñ bol haberin
1788
Atlıdan yetmiş âdem kasma irtip
Etrâfını yurar irdi derk itip
İlgeri peygambeni tanımasdı
Bolarğa yol üstünde kildi yetip
1789
Bir âdem şu 'leleğan yüzde nürü
Uluğlar şüretinde rengi turı
Biri de sizler kim dip suvâl aytdı
Muhammed bola ma dip oylap munı
1790
Peygamber aşlı neslin beyân itdi
Gezekbin bir niçe söz ortada ötdi

Muhammed Muştafanıñ şirîn sözi
Te'sir gıyp Büreydeniñ 'aqlın iltti
1791
Resülni peygamber-i bir Haqq bilip
Kelime tevhid aytdı taşdıq kılıp
Kasına birge kilgen yetmiş âdem
Barı hem imân itdi dinge kirip
1792
'Arz itip Büreyde aytdı âyâ resül
Öziñmin bir bireyin körseñ kabül
'İzzet bin ol şehрге kirgüzeyin
Tüg kılıp basımdaki seleni bol
1793
Resül hem anıñ sözün kabül itdi
Barçası yoldaş bolıp yürüp kitdi
Aytarlık hiç hâdise yolda olmay
Şehrine Medineniñ yakın yetdi

3.1.5. Resül-i Ekremniñ Medinege Kirgeni (1794-1851)

(Resül-i Ekremniñ Medine'ye Girişi)

Peygamber'in gelmek üzere olduğunu duyan Ensâr, Harre dağına çıkar ve beklemeye başlarlar. Gökyüzünde Resül nuru görününce şarkılar, maniler söylemeye başlarlar.

1794
Resülden enşâriker haberlenip
Harre atlı turur irdi tağna barıp
Yol minen resül-i Hudâ peydâ boldı
Âsmânga nürü çığıp şu 'lelenip
1795
Etrâfını barçasına haber berdi
İşitken köp horsendlik eyler irdi

Yaş qurı Medineniñ âdemiñiñ
Aldına peygambeniñ barı kildi
1796
Resülniñ yüzün körüp köñli tasıp
Şâdlandı halqıñın barı haddin asıp
Mağniler nağme kılıp beyt okurdı
Şâ'nuna peygambeniñ hüb münâsib

Pazartesi günü Kuba'ya gelen Peygamber burada on dört gün kalır. Külsüm ibni Hedim'in evine misafir olur. Bir Mescid yapmak isterler. İlk Cuma namazı burada kılınır, ilk hutbe burada Peygamber tarafından verilir

1797

Kovandı kete küçük barı heme
Ol kündey şādlik bolmas Medinege
Peygamber düşünbe kün barıp tüşti
At koyğan beni Neccār kabilege

1798

Ketesi Külsüm irdi Hedim oğlu
Resülni hülisine mihmān kıldı
Aldına bölek bölek halklar kilip
Medh itip peygamberni beyt oqurdu

Hazret-i Ali Peygamber'in ardından üç gün daha bekler ve yola çıkar. Gündüz uyur, gece yürür. Kûba'da Peygamberle buluşur ve beraber Medîne'ye giderler. Ensar ısrarla Peygamber'i davet eder. Hz. Peygamber "Allah'ın nasb edeceği yere yatacak" diyerek devesini salıverir. Hayvan önce bugün Peygamber'in kabrinin bulunduğu yere oturur, sonra kalkar ve Mescid-i Nebevî'nin yapılacağı yere oturur. Ebû Eyyûb yakındaki evinin alt katını Peygamber'e tahsis eder.

1801

Mekkede hazreti 'Ali üç kün turup
Bir tüni cayav çıkdı sefer kılıp
Kündüzi kiç bolğança yatur irdi
Yol minen tañ atқанça tinmey yürüp

1802

Yol yürüp bir niçe kün açıp hardı
Açlık bin cayavlıkğa ber-dey kaldı
Kubanıñ mescidinde turganında
Resülniñ hıdmetine 'Ali bardı

1803

Peygamber tivesine yine minip
Barmakğa Medinege kitdi yürüp
Evveli bizge tüş dip aytur irdi
Barı hem enşāriniñ arzu kılıp

1804

Alarğa bol sözni aytdı resülullāh
Tüşmekniñ ihtiyārī imes mende
Bol tive özi barıp çöküp yatqay
Kay yerni nasib itse Allah maña

1799

Qubada resül-i Hudā karar alıp
On dört kün hayāl itdi mescid salıp
Haqqında ol mescidniñ āyet indi
Namāznı anda oqudu evvel barıp

1800

Çol yerde farz boldı cum'a namāz
Mescidde yüz ādemmin oqudu bāz
Peygamber bir 'acāib hutbe oqudu
Allahnuñ ismi zātın kılıp āgāz

1805

Tiveniñ ihtiyārın özinde itdi
Şehrniñ küçesimin yürüp kitdi
Resülniñ kabri-i şerif cāylarına
Tizesin yerge büküp kilip çökti

1806

Köp yatmay ol yerden hem kitdi yürüp
Küçede barur irdi yolmin yürüp
Resülniñ mescidiniñ cāylarına
İlgerki yene çökti resmin kılıp

1807

Birevniñ ebā Eyyüb dirdi atın
Aytқанmin Şamuldan dip aşlı zātın
Kiyiñgi tive çökken cāylarına
Eyyübniñ hülī cāyı irdi yaqın

1808

Resülni hülisine alıp kildi
Öyleri astın üstün ikev irdi
Hücreñiz bitkeninçe tırınız dip
Boşatıp astuñgi öyün temām birdi

Misafirlik süresi yedi aydır. Sahabe bu süreçte Mescid inşa eder. Duvarlarını örüp tavanını hurma dalları ile kapatırlar. Hücreler de yapılırca Peygamber kendi evine geçer.

1809

Elkışşa çol hülîde resûl turup
Aşhâblar mescîd saldı divâl urup
Dîvâli temâm bolup bitkendin soñ
Yafturdu hurma ağaşdın saķfın kılp

1810

Hürmadan oturgızdı üstün yine
Çıkardı Muķaddesden mihrâb aña
Resûlniñ mescîdi min hücreleri
Yeti ayda temâm boldı barı heme

Şair burada Mescid-i Nebevî'nin tarihî serüveni hakkında bilgiler verir. Hangi halife döneminde ne gibi değişiklikler yapıldığını anlatır.

1811

Eyyübniñ hülisinde yeti ay turdu
Andın soñ hücrelerine barıp kirdi
Namâzğa cemâ'atler kirmek üçün
Mescîdniñ üç yeridin içik kıldı
1812
At koydı birevine bâb-ı rahmet
Birine bâb-ı nebi dip eyledi yâd
Peygamber ol içikden mescîdge inip
Ayturdu namâz oķup pend nasîhat
1813
Mescidniñ ahirinde birevleri
Aşhâbniñ kirer irdi andın barı
'Ömerniñ halîfelik zamânında
Özgertmey çol kalbünde olgaytdı anı
1814
Öziniñ zamânında 'Osmân yine
Olgaytdı eķrâfınıñ barın heme
Naķşlık taşlar minen binâ kılp
Ornatdı naķşlık taş üstün aña
1815
Mescîdniñ üstündeki şaķfların
İşletip saç ağaçdan yapdı barın

İlgerki 'Ömer salģan 'imâretten
Özgertdi ģazreti 'Osmân formın anıñ
1816

Andın soñ 'Abdü'l-melik Velid oğlı
Künk kılp ol mescîdni binâ kıldı
Andın soñ 'Ömer ibn 'Abdu'l-'aziz
Mescîdge olgan itip divâl urdı
1817

Resûlniñ ezvâcınıñ hücrelerin
Zamm kılp ol mescîdge koşdı barın
Ĥalife Abbâsiyye zamânında
İşletdi 'imâretin Mehdî anıñ
1818

Andın soñ bir ģalife Me'mün nâmu
Ĥaytadın yengi kılp işletdi anı
Mescîdni niçe merte binâ kılgan
İlgerki ģalifenin her birleri
1819

Mescidniñ bol күndeki 'imâretin
Ĥaytbay dip işlegenniñ aytur atın
Siyerde atı aytolģan ģalifeģa
Yazıpdur rahmetu'l-lâh 'alâmetin

Hız. Peygamber Zeyd bin Haris ile Ebû Râfi'yi iki deve ve beşyüz dirhem ile kızları Fatıma'yı, Ümmü Külsüm'ü, hanımı Sevde binti Zema'yı ve Ümmü Eymen'i getirmeleri için Mekke'ye gönderir.

1820

Bar irdi peygamberniñ iki ģulu
Zeyddür ebû Râfi' yine barı
Tiveden iki biş yüz teñe birip
Mekkege yubardılar resûl munı

1821

Fâtma ümmü Külsüm kızları irdi
Ezvâcın Sevde binti Zem'a dirdi
Üsâme Zeyd hâtonu ümmü Eymen
Barçasın Medînege alup kildi
.....

Sahabe Mekke'den ailelerini kaçırlar. Ensar onlara ev, bahçe ne gerekiyorsa verir.

1823

Aşhâblar Mekke'dağı ehl 'ıyâlin
Kaçırıp hîle bilen aldı barın
Enşârî Muhâcirğa bölip birdi
Hülî cây bâğ bostan vağanların

Hicretten sonra bir ay boyunca öğle, ikindi ve yatsı namazlarının farzları ikişer rekât kılınır. Sonra dört rekâta çıkarılır.

1824

Peygamber kilmey turup Medînege
Pişin min 'aşr heftin barın heme
Farzını iki rek'at oğur irdi
Kilgen soñ bir ay oğup yürdi yene

1825

Andın soñ üç namâznıñ farzların
Törtveden oğudılar resül barın
Tañ namâz hem namâz-ı şâm qalbinde
Burunnan özgergeni yoğdur anı

Cihangiroğlu burada Abdullah bin Yelem adlı bir Yahudi ile Peygamberimiz arasında geçen konuşmayı anlatır.

...

Hava değışiminden dolayı başta Hz. Ebû Bekir olmak üzere sahabe çok hastalanır. Peygamber "Medîne'yi de bana Mekke gibi sevdin, bu halka şifa ve bereket ver" diye dua eder. Duası kabul olur.

1833

Medîne kilgendiñ soñ ba'zı aşhâb
Hevâsı dürüst bolmay boldı bî-tâb
Artuğça ebû Bekir kesel boldı
Tünlerde ârâm alıp körelmey hâb

1834

Peygamber du'â kıldı bir Allahğa
Mekkedey Medîneni süydür maña
Bol halkğa bereketni hâşıl itip
Cuñfege dâhil eyle bizni yene

...

Peygamber Ensar ve Muhâcirden kırk beş kişiyi birbirine kardeş kılar. Sadece Hz. Ali yalnız kalır. Hz. Ali bunu dile getirdiğinde Allah rasûlü ona "Benimle bu dünyada da öbür dünyada da kardeşliğin vardır" der.

1836

Peygamber enşârî min muhâcirin
Birâder uğuvvet itdi hem birbirin
Haysısı qaysı birlen eñi bolğan
Siyerde ma'lûm iter barça türin
1837

Peygamber öz lafzımın ta'yîn itdi

Yalğuzaq qarındaşsız qaldı 'Ali

1838

'Ali aytdı 'arz itip yâ peygamber
Minde yoğ özgerlerdey hiç birâder
Peygamber 'Alige aytdı miniñ birlen
Bol cihân ol cihânda uğuvvetiñ bar

Kırk bişden muhâcir min enşârları
Qarındaş birbirine boldı barı

Etrafda bulunan Yahudi kabilelerle herhangi bir saldırı durumunda Medîne'yi beraber savunmak ve Yahudilere İslâm'a girmeleri için ısrarcı olmamak şartları ile bir anlaşma yapıp mühür basarlar.

1839

Medîne eṭrâfında yahûdlardan
Bar irdi kabîleler yakın turğan
Alarnıñ ketesiniñ barı kilip
Şarṭnâme va' de kıldı resûl birlen
1840
Eṭrâfından düşmen kilse Medînege

Barmaqlık yardım bolup biz hem aña
Müsânıñ yolın koyup dinge kir dip
Aytmañız tiğizlik kıyp siz hem yene
1841
Peyğamber anıñ sözün qabûl aldı
Yahûdlar öz dîninde turup qaldı
Kâğızğa iki yaqdan mühir basıp
Alarnıñ bol du'ası muhkemlendi

O yıl Peyğamber aşure ayında oruç tutar, sahabe de ona bakıp tutarlar. Bir müddet sonra Ramazan orucu farz kılınca aşure orucu bırakılır.

1842

Yene de uşbu yılı 'âşûrada
Resûlniñ bol fı'line tâbı' bolup
Aşhâbnıñ rûze tutdı barı heme
Peyğamber rûze bolup turdı yene

1843

Rûzesi ramazannıñ ta'yinlenip
Farz itdi kelâmına Allah salıp
Aşhâblar ramazânda rûze boldı
Ayında 'aşûranıñ tutmaq qalıp

O yıl Peyğamber düşmanlarından Velid bin Muğîre ile As bin Vâil ölür. Muhacir'den Osman, Ensar'dan da Esad, Berâ, Gülsüm bin Hedem ve Nakîb adlı sahabe vefat eder. Ateşperest olan Selman-ı Fârisî o yıl müslüman olur.

1844

Çol yılı Velîd ibn Muğîre öldi
Resûlğa artuq düşmen mel'un irdi
Hem yene 'Âş ibn Vâil atlı
Bir kâfir cehennemge cânın birdi
1845
Muhacir 'Osmân atlı bir şahâbe
Naqıbla Es'ad birlen Berâ' yene

Hedemniñ oğlu Külsüm atlı enşâr
Uşbu yıl vefât boldı barı heme
1846
Çol yılı Selmân Fâris dinge kirip
Örgendi bir Allahnuñ emrin bilip
Evveli ateş perest kâfir irdi
Hakq yolun âhîr taptı izlep yürüp

Cihangiroğlu'na göre ezan da bu yıl sahabeden yedi kişinin aynı rüyayı görmesi ile belirlenir. Bazıları ezanın Cebrail ile geldiğini söylerler

1847

Ezân hem uşbu yıl ta'yinlendi
Başı dir Cebrâilden ta'lim aldı
Aşhâbdan yeti kişi tüşde körüp
Sünnet-i müekkeke bolup qaldı

Peyğamber o yıl Ebû Bekir'in kızı olan ve hakkında ayetler inmiş bulunan Hz. Aişe'yi nikahlar. O zaman Aişe dokuz yaşındadır, dokuz sene beraber vakit geçirirler. Aişe,

Peygamber'den iki bin iki yüz on hadis rivayet eder. İslâm hukukunu bilir. Hz. Peygamber Aişe'nin kucağında can vermiştir.

1848

Çol yılı Şiddik kıızı bibi 'Āyişeni
Peygamber nikâh kılıp aldı anı
Hakkında on yeti âyet nâzil bolğan
Paklığın hâbbine körsetgeli

1849

Siyerde fezâili köptür anı
'İlm-i fıkıh mes'eleniñ bilgen barın
Resûldan bibi 'Āyişe naql itgen
İki miñ iki yüz on hâdislerin

1850

Bir fazlı öterinde şâh-ı cihân
'Āyişeniñ qoltuğında birdiler cân
Yalgızaq bibi 'Āyişe beker irdi
Peygamber nikâh itgen ezvâclardan

1851

Çol vaqıtda bibi 'Āyişe toqızda irdi
Resûlmin toqız yılı 'ömür kördi
Dünyâdan sefer kılıp ötgeninde
Sene de altmış yeti yaşda irdi

Sonuç

Rusya'ya karşı verilen maddi, manevî mücadeleler dahilinde, kendisine tevdi edilen "Bir siyer yazma" görevini üç ay gibi kısa bir sürede tamamlayarak, döneminde çok değer gören ve meşhur olan *Nazm-ı Siyer-i Şerif* i vücuda getiren Kazak şair Şâdi Töre, eserinin baş kısımlarında "halk siyeri öğrensin diye nazmettim" der. Bu yaklaşım zaten siyer yazıcılığının temel gayesidir. Yani öğretici mahiyette yazılmış eserlerdir. Burada coğrafyadan, dönem şartlarından ve edebî anlayıştan kaynaklanan farklılıklar olabilir. Cihangiroğlu da siyerini yazarken bazı yerlerde Hz. Peygamber'in hayatından menkıbe mahiyetinde hadiseleri anlatırken onu (s.a.v.), kendi hayal dünyasında damıtıp Türk Edebiyatı'nın yapı taşlarından olan destanlardaki karakterlerle bağdaştırmıştır. Bunu yaparken hislere hitap ederek akılda kalmasını sağlamış, bir taraftan da her bölümün sonunda tarihten doğru bilgiler vererek didaktiklik özelliğini korumuştur.

Makalemizde "Hicret" kelimesi ve kavram olarak karşıladığı olgular ile "Hicretnâme" türü ve Türk Edebiyatından örnek Hicretnâmeler konu edilmiş, Doğu Türkistan'dan bir örnek olarak da Şâdi Töre Cihangiroğlu'nun *Nazm-ı Siyer-i Şerif*inde yer alan Hicretnâme, kapsamındaki hususiyetleri ile tanıtılmıştır.

Çalışmamızda beş bölümden oluşan ve Çağatayca yazılan Hicretnâme'nin dörtlüklerle anlatılan hadiseleri önce Türkiye Türkçesi ile özetlenmiş, ardından transkripsiyon harfleri ile aktarılmıştır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışma Hikmet Atik danışmanlığında 2023 tarihinde tamamladığımız <i>Batı Türkistan Bölgesinde Şâdi Töre Cihangiroğlu Tarafından Yazılan Manzum Siyer-i Şerif (İnceleme-Metin)</i> başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is extracted from my doctorate dissertation entitled <i>Batı Türkistan Bölgesinde Şâdi Töre Cihangiroğlu Tarafından Yazılan Manzum Siyer-i Şerif (İnceleme-Metin)</i> , supervised by Hikmet Atik (Ph.D. Dissertation, Necmettin Erbakan University, Konya/Türkiye, 2023). * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Abdigapbarova, Zhanar. "Kazak Akyn Shady Zhangiruly'nin Tarihi Eserlerinin Fikir Özellikleri". *Science And World International Scientific Journal* 7 (11 2014), 41-45.

Abdigapparova, Zhanar. "Religious Enlightening and Poet Shadi in Kazakh Literature". *Science and World* 2 (2015), 10-15.

Akar, Metin. "Türkiye ile Kazakistan'ın Yazılı Eski Edebiyatlarında Ortak Konulu Eserler". *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl*, ed. Ülkü Çelik Şavk. 1/31-42. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011.

Boranbayev, Yarılgasın. "Şiğis Şayırlarının Soñu-Şadi Aqın". *Bilim* (2014), 11-52.

Bursevî İsmail Hakkı. *Ferahu'r-Rûh Muhammediye Şerhi*. Bursa: Uludağ Yayınları, 2000.

Çelebioğlu, Âmil. "Süleyman Nahîfi, Hicretü'n-Nebî". *Türklük Araştırmaları Dergisi* 2 (1986), 53-87.

Çelebioğlu, Âmil. *Türk Mesnevî Edebiyatı XV. yy.'a Kadar-Sultan II. Murad Devri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Basım, 2018.

Çetişli, İsmail. *Türk Şiirinde Hz. Peygamber (1860-2011)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2012.

Egüz, Esra. *Erzurumlu Mustafa Darîr'in Siretü'n-Nebî'sindeki Türkçe Manzumeler Metin-İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Erşahin, Seyfettin. "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği". *Diyanet İlmî Dergi -Peygamberimiz Hz. Muhammed Özel Sayısı-* (2003), 204.

İbn Hişam. *es-Siretü'n-Nebeviyye*. çev. Mehmet Beşir Eryarsoy. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2023.

İbn Kesîr. *el-Bidaye ve'n-Nihaye*. Çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1. Basım, 2017.

Jolseyitova, Magripa. *Kazakstandağı Musılmandık Bilim Beru Juyesinin Tarihinan*. Almatı: 2004.

Kahraman, Alim. "Taş Basması". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/144-145. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.

Karipbayev, Zhanbota. *Edebî Yaratımda Manevî Bağlam*. Kazakistan: Avrasya Ulusal Üniversitesi, 2019

Kiremitçi, Ferdi. "Türk İslam Edebiyatında Manzum Hicretnâmeler ve Mustafâ Fevzî b. Numân'ın "Hicret-i Habîb-i Rabbü'l Âlemîn" Başlıklı Mesnevisi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18 (2017), 333-402.

Kusainova, Meiramgul - Abdigapparova, Zhanar. "The Image of Historical Figures in Kazakh Literature". *International Journal of Social Science and Humanity* 6 (Haziran 2016), 437-455.Ş

Önkal, Ahmet. "Hicret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/458-462. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.

Öztoprak, Nihat. "Türk Edebiyatında Manzum Siyerler". *Bir Kutlu Doğum Şaheseri, Mevlid ve Süleyman Çelebi*. ed. Bilal Kemikli, Osman Çetin. 51-70. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Seyyid Mustafa Râsim Efendi. *Tasavvuf Sözlüğü/İstılâhât-ı İnsân-ı Kâmil*. ed. İhsan Kara. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2. Basım, 2016.

Umerî, Ekrem Ziyâ. *Sahih Rivayetlere Göre Hz. Peygamber'in Hayatı*. İstanbul: Beka Yayınları, 2017.Ş